

ویراست سوم
چاپ بیست و پنجم

ما چگونه، ما شدیم؟

ریشه‌یابی علل عقب‌ماندگی در ایران

به‌اسضمام بنقدها و بنظرها

دکتر صادق زیباکلام

استاد دانشگاه تهران

زیباکلام، صادق، ۱۳۷۷ -

ما چگونه ما شدیم، ریشه‌یابی علل عقب‌ماندگی در ایران / صادق زیباکلام - [تهران]: روزنه، ۱۳۷۷،
ص: ۴۸۰، نقشه، جدول.

ISBN: 964-90133-5-0

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

عنوان دیگر: ریشه‌یابی علل عقب‌ماندگی در ایران.

عنوان روی جلد: ما چگونه، ما شدیم؟ ریشه‌یابی علل عقب‌ماندگی در ایران.

این کتاب در سال‌های مختلف توسط انتشارات روزنه با شماره‌گذاری متفاوت منتشر شده است.

کتابنامه: ص: [۴۴۱]-۴۴۶.

چاپ چهاردهم: ۱۳۸۵.

۱. ایران -- اوضاع اجتماعی -- تاریخ. ۲. ایران -- استعمار. ۳. استعمار فرهنگی -- ایران.

الف. عنوان. ب. عنوان: ریشه‌یابی علل عقب‌ماندگی در ایران.

HN۶۷۰۲/۱۸۲۹ ۹۵۵/۰۰۴

۱۳۷۷

م۷۸-۲۴۶۷

کتابخانه ملی ایران

ما چگونه، ما شدیم

(ریشه‌یابی علل عقب‌ماندگی در ایران)

دکتر صادق زیباکلام

طرح جلد: حسن کریم‌زاده

حروف‌چینی: استلا اورشان

اجرای نقشه‌ها: پویا دارابی

چاپ بیستم‌وپنجم: ۱۳۹۴، ویراست سوم

شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه

قیمت: شومیز ۲۹۵۰۰ تومان گالینگور ۴۰۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: مجاب

آدرس: خیابان مطهری، خیابان میرزای شیرازی شیرازی جنوبی، پلاک ۲۰۲، طبقه ۳، انتشارات روزنه

تلفن: ۸۸۵۲۷۳۰ - ۸۸۵۲۶۳۱ نمابر: ۸۶۰۳۴۳۵۹

سایت: www.rowzanehnashr.com

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۹۰۱۳۳-۵-۰ ISBN: 978-964-90133-5-0

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است

به

ابو حامد امام محمد غزالی که درد احیای شریعت رسول الله (ص) در سینه داشت

و

به شهدا، ابراهیم همت و حسین خرازی که به همه تحلیل‌ها خندیدند.

30book

فهرست مطالب

۹	فهرست نقشه‌ها
۱۱	تولد «ما چگونه، ما شدیم»
۲۵	آیا ایران کشوری عقب مانده است؟
۴۳	مقدمه: طرح صورت مسئله
۵۹	فصل اول: از کجا شروع کنیم
۸۸	جمع بندی و نتیجه گیری
۹۳	فصل دوم: ایران چگونه جایی است
۹۹	پراکنندگی اجتماعات
۱۰۲	زندگی عشایری و صحراگردی
۱۰۸	صحرائشینی و بی ثباتی اجتماعی
۱۱۳	تمرکز قدرت در دست حکومت
۱۲۶	جمع بندی و نتیجه گیری
	فصل سوم: از صعود تا نزول: ۱۸۰۰ - ۱۰۰۰ میلادی (۱۲۰۰ - ۴۰۰ هجری):
۱۳۳	هجوم قبایل و صحرائشینان آسیای مرکزی به ایران
۱۷۴	جمع بندی و نتیجه گیری
۱۷۷	فصل چهارم: تأثیر هجوم قبایل بر ساختارها و نهاد های اجتماعی ایران
۱۸۰	تمرکز قوای نظامی: پیدایش ارتش
۱۸۷	وضع مالکیت و زمین داری
۱۹۲	وضعیت قضا و امنیت اجتماعی
۱۹۵	فقدان امنیت اجتماعی و حقوق فردی

۲۰۱	مشروعیت و پایگاه سیاسی و اجتماعی حکومت
۲۱۳	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۱۵	فصل پنجم: خاموش شدن چراغ علم
۲۳۶	نحوه پیدایش و خصوصیات عصر طلایی رونق علمی تمدن اسلامی
۲۴۵	زمینه‌های پیدایش افول عصر طلایی اسلام
۲۶۱	سراغ‌از انحطاط و افول عصر طلایی
۲۶۹	آغاز افول جریان تعقل در ایران
۲۸۰	ادامه خاموشی چراغ علم تا اواسط قرن نوزدهم
۲۸۶	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۲۹۵	فصل ششم: شرق و غرب: تماس یا تقابل
۲۹۷	موقعیت اقلیمی اروپا و تأثیرات آن بر روابط میان شرق و غرب
۳۰۰	موفقیت اروپاییان در دریا
۳۰۷	جنگ‌های صلیبی، نخستین دور رویارویی‌های بین اسلام و اروپا
۳۱۴	تأثیرات بلندمدت هجوم صلیبیون بر شرق
۳۱۹	چگونگی و علل مسلط شدن اروپاییان بر دریا در طول قرون وسطی
۳۴۳	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۵۱	تکمله
۳۵۶	پاسخ شورای عالی انقلاب فرهنگی
	ضمایم چاپ دوم (نقدها و دیدگاه‌های اظهار شده در مورد چاپ نخست کتاب)
۳۵۹	گزارشی از اولین جلسه نقد و بررسی کتاب
۳۶۹	گزارشی از دومین جلسه نقد و بررسی کتاب
۳۸۳	هیچ کس را غسل تعمید ندهیم: نقد آقای دکتر سعید زبیا کلام
۴۰۵	غسل تعمید استعمار و ریختن آب تطهیر بر عملکرد آن
۴۱۷	پاسخ به مقاله غسل تعمید: فرار از تاریخ تا کی؟
۴۴۳	«ریشه‌یابی» یا «ریشه‌تراشی»
۴۶۳	پاسخی به یک نقد
۴۷۵	فهرست منابع و مأخذ

فهرست نقشه‌ها

- ۷۲ امپراتوری بزرگ روم قبل از فروپاشی آن به روم شرقی و غربی در قرن چهارم میلادی
- ۷۳ تقسیم امپراتوری بزرگ روم به دو بخش شرقی و غربی در قرن پنجم میلادی
- ۷۶ قلمرو امپراتوری عباسی در اوج گسترش آن در قرن نهم میلادی
- ۱۳۵ امپراتوری ساسانی قبل از حمله اعراب در قرن هفتم میلادی
- ۱۳۶ گسترش اسلام در قرون هفتم و هشتم میلادی
- ۱۳۹ امیرنشینان مختلف ایران در قرن دهم میلادی
- ۱۴۰ تشکیل قدرت‌های محلی از سوی قبایل ترک‌نژاد مغارن با قرن دهم میلادی
- ۱۴۱ مسیر هجوم مغول‌ها به ایران در قرن سیزدهم میلادی
- ۱۴۲ امپراتوری سلجوقیان قبل از حمله مغول در قرن یازدهم میلادی
- ۱۴۷ امپراتوری سلجوقیان در اوج قدرت آن در قرن یازدهم میلادی
- ۱۴۸ فروپاشی امپراتوری سلجوقیان پس از اوج قدرت آن در نیمه اول قرن دوازدهم میلادی
- ۱۵۱ مسیر جاده ابریشم در زمان ساسانیان در قرن ششم میلادی
- ۱۵۲ مسیر تجارت میان شرق و غرب در قرن دهم میلادی
- ۲۳۱ قلمرو خلافت عباسی قبل از حمله مغول‌ها در قرن دهم میلادی
- ۳۰۸ سرزمین مقدس در قرن یازدهم میلادی شامل فلسطین (کرانه غربی رود اردن، نوار غزه و جنوب لبنان
- ۳۰۹ امروزی
- ۳۰۹ جهت حرکت صلیبیون به طرف سرزمین مقدس در قرون یازدهم و دوازدهم میلادی
- ۳۲۳ بنادر سوریه، لبنان و فلسطین مهم‌ترین مسیر تجارت میان شرق و غرب تا قرن سیزدهم میلادی
- ۳۲۶ مسیرهای تجاری میان شرق و غرب در قرن سیزدهم میلادی

- ۳۲۷ قلمرو مغول‌ها پس از فتوحات اولیه در قرن سیزدهم میلادی
- ۳۳۰ امپراتوری مغول در اوج آن در قرن سیزدهم میلادی (هفتم هجری)
- ۳۳۱ امپراتوری مغول پس از فروپاشی آن در قرن چهاردهم میلادی (هشتم هجری)
- ۳۳۴ گسترش امپراتوری عثمانی
- ۳۳۵ ایران در زمان صفویه
- ۳۴۱ سفرهای اکتشافی اروپاییان در قرن پانزدهم میلادی (نهم هجری)
- دور زدن آفریقا توسط اروپاییان و تسلط تدریجی قدرت‌های اروپایی بر جهان اسلام به دنبال اقتدار دریایی آنان
- ۳۴۲

30book

تولد «ما چگونه، ما شدیم»

بگذارید سخن را از اینجا شروع کنم که اساساً چه شد که من به سر وقت مسئله عقب ماندگی ایران رفتم. داستان باز می‌گردد به سال‌های ۱۳۶۴-۱۳۶۳. من در آن سال‌ها وارد دوره دکترا در دانشگاه برادفورد انگلستان شده بودم و به دنبال نقطه شروعی برای ترم بودم. رساله‌ام پیرامون انقلاب اسلامی ایران بود؛ یا درست‌تر گفته باشم، این‌که چرا و چه شد که آن انقلاب رخ داد. چگونه رژیم مقتدر، پر صلابت و باثبات پهلوی دفعتاً آن چنان دچار بحران و مصیبت گردید و در میان بهت و ناباوری مخالفین و موافقین آن‌گونه سقوط کرد. در آن سال‌ها نیز همچون امروز، بلکه به مراتب پررنگ‌تر، پاسخ اصلی به این سؤال آن بود که برویم به سر وقت پانزده خرداد سال ۱۳۴۲ و گمشده خود را از آن جا پی گیریم. اما نظری که من داشتم با این روایت فرق می‌کرد. من معتقد بودم که رمز و راز سقوط پهلوی‌ها و پیروزی انقلاب و تأسیس نظام اسلامی، علی‌رغم شگفتی و به دور از انتظار بودنش، در مجموعه تحولات سیاسی و اجتماعی تاریخ معاصر ایران نهفته است. به اعتقاد من، انقلاب اسلامی حرکتی بود در ادامه مبارزات قبلی مردم ایران علیه استبداد، خودکامگی حکومت، فقدان آزادی، فساد دولتی، نبود انتخابات آزاد و... در صورت پذیرش نظریه فوق، سؤال بعدی این می‌شد که این مبارزات از چه زمانی و چگونه آغاز شد. پاسخ این سؤال در حقیقت می‌شد آغاز کار رساله من. با یک نگاه اجمالی، شروع مبارزات ضد استبدادی در ایران باز می‌گردد به اواخر عصر قاجار و نهضت مشروطه. بنابراین شروع کار رساله‌ام شد بازگشت به ایران اواخر قرن نوزدهم.

در بررسی ایران عصر قاجار در قرن نوزدهم بود که شکل و شمایل پرسشی که زمینه ساز نگارش **ما چگونه، ما شدیم** گردید به تدریج در ذهنم شکل گرفت. ما پیرامون عصر قاجار بالاخره مطالبی را در مدرسه فرا می‌گیریم. معمولاً هم به مناسبت‌های مختلف بر حجم

معلوماتمان پیرامون آن عصر اضافه می‌شود. این حکم کلی شامل من نیز می‌شود. جدای از آن‌که در دوران راهنمایی و متوسطه به هر حال دانش مختصری از ایران عصر قاجار آموخته بودم، بعدها نیز مطالب بیشتری یاد گرفتم. همه‌کسانی که در ایران به مدرسه رفته‌اند، مطالب فراوانی پیرامون اوضاع و احوال ایران در آن عصر فرا می‌گیرند. این‌که ایران کشوری عقب‌مانده، فاقد صنعت، ارتباطات مدرن، دانشگاه، راه‌آهن، بیمارستان، کتابخانه‌های عمومی و... بوده، حکام آن خودخواه، ظالم، نادان، بی‌رحم، مال‌پرست، ثروت‌اندوز، بی‌دین، مستبد، نالایق، وابسته (به قدرت‌های بیگانه) و... بوده‌اند. قدرت‌های استعماری در آن دوران همه کاره بودند و منافع ایرانیان را به پیش‌بزی نگرفته و پامال می‌کردند، و قس علی‌هذا. همه ما با این دست مطالب در دوران نوجوانی مان در راهنمایی و دبیرستان آشنا می‌شویم. به علاوه فیلم، کتاب و سریال‌های تلویزیونی هم بعدها این تصویر را کامل‌تر می‌کنند.

من هم استثنایی بر این قاعده کلی نیستم و در جریان از سرگیری مطالعاتم پیرامون ایران عصر قاجار، همانند بسیاری دیگر، درصدمد بزرگم تا آن معلومات و آگاهی‌ها را صرفاً عمیق‌تر و کامل‌تر نمایم. اما درست در همین نقطه بود که یک مشکل اساسی برابم پیش آمد. مشکلی که در ابتدا در قالب یک پرسش ساده و شاید هم کرگانه برآم اتفاق افتاد، اما به تدریج روح و جانم را به تسخیر خود درآورد به نحوی که دیگر نمی‌توانستم به چیز دیگری بپندیشم یا کار دیگری انجام دهم. پیش‌تر گفتم که معلومات من پیرامون ایران عصر قاجار مشابه سایر ایرانیان بود. اما اتفاقی که برآم اتفاق آن بود که یک «چرا» در ذهنم پیداشد. چرا شاهان مافاسد و بد بودند؟ چرا شاهان فرانسه یا انگلستان همه بد و فاسد نبودند؟ چرا راجال ما در عصر قاجار سرسبز به ستارخانه‌های خارجی بودند؟ چرا راجال انگلستان، روسیه یا فرانسه سرسبز و وابسته نبودند؟ چرا در جامعه ماکسی با علوم جدید آشنا نبود و از مدرسه و دانشگاه خبری نبود اما در بسیاری از کشورهای دیگر این‌گونه نبود؟ چرا کشورهای دیگر در نوزک، شیمی، بیولوژی یا اقتصاد، محقق، عالم و دانشمند داشتند. در حالی که در ایران ماکسی حتی با نام این علوم هم آشنا نبود؟ چرا محصولات صنعتی کشورهای دیگر به دنیا صادر می‌شد، در حالی که در ایران ما یک کارخانه مدرن هم نبود؟ چرا کشورهای دیگر راه‌آهن، قطار و تراموا داشتند در حالی که در ایران درشکه و گاری هم نبود؟ چرا برخی از مردمان کشورهای دیگر می‌دانستند که در آن طرف دنیا چه می‌گذرد، در حالی که مردم در یک شهر ایران نمی‌دانستند که در شهر و روستای همجوارشان چه خبر است، چه رسد به این‌که بدانند در کشورهای دیگر و در آن سر دنیا چه می‌گذرد. چرا که اساساً

هرگاه سخن از مقوله‌ای به عقب‌ماندگی - ولو در مجال روشنفکری و آکادمیک - به میان می‌رود - بلافاصله اذهان به سوی نقش استعمارگران، امپریالیست‌ها و مهره‌ها و عوامل سرسپرده روس و انگلیس و جلوگیری از به ثمر نشستن استعدادها و لایزال خفته در این سرزمین متوجه می‌شود و توطئه‌های دشمنان این آب و خاک عامل اصلی عدم پیشرفت و عقب‌ماندگی ایران محسوب می‌شود. ما چگونه ما شدیم از معدود تلاش‌هایی است که به جای پرداختن به نظریه مشهور (و البته پر طرفدار) توطئه، بدون رفع اتهام و غسل تعمید استعمارگران و عوامل خارجی، سبب اصلی را در داخل این سرزمین و در میان عوامل تاریخی و جغرافیایی خاص ایران جستجو می‌کند و توطئه‌ها و دسیسه‌های عوامل خارجی را نه علت که معلول عقب‌ماندگی ایران می‌داند.

بی‌گمان کمبود منابعی که با چنین رویکردی به این موضوع نگریسته باشند در کنار روان بودن متن و پرهیز از کلیشه‌های رایج شده است کتابی که اینک در اختیار شماست پس از پانزده چاپ هنوز مورد توجه پژوهشگران و علاقمندان به تاریخ قرار گیرد.